

KOMUNIKACIJA U OBITELJI - PERCEPCIJA DJECE I MLADIH

MARTINA FERIĆ*, ANTONIJA ŽIŽAK*

Primljeno: travanj 2003.
Prihvaćeno: travanj 2003.

Izvorni znanstveni rad
UDK: 376.5

U radu je ispitivana percepcija sadržaja, funkcija i tipova interpersonalne komunikacije u obiteljima ispitanika te razlike u percepciji obilježja komunikacije u obiteljima djece različitih životnih statusa (učenika osnovne i srednje škole, korisnika CZSS i korisnika tretmana specijaliziranih institucija za djecu i mladež s poremećajima u ponašanju). Rad je imao za cilj ispitati i opisati kako djeca percipiraju komunikaciju u svojoj obitelji te utvrditi razlikuje li se dječja percepcija komunikacije u obitelji obzirom na njihov socijalno-obiteljski status. Pri tom se temeljem iskustva i ranije prezentiranih saznanja iz literature polazi od pretpostavke da će komunikaciju u obitelji pozitivnije doživljavati one skupine ispitanika koje po uobičajenim klasifikacijama pripadaju u tzv. "redovitu populaciju". Uzorak ispitanika čini 1407 djece i mladih u dobi od 11 do 18 godina. Obilježja komunikacije u obitelji ispitanika uzorka ispitivana su pomoću upitnika "Komunikacija u obitelji" autora Brajše, P., Bašić, J., Mejovšek, M., Žižak, A. (Brajša, 1991). Za obradu podataka korištene su multivarijantne metode obrade podataka (faktorska analiza i robusna diskriminacijska analiza). Dobiveni rezultati pokazali su da po procjeni same djece komunikacija u obitelji pokriva vrlo široki prostor obiteljskog života te su posebno prepoznate njene socijalne funkcije. Kao najznačajnija razlikovna dimenzija po procjeni ispitanika različitih subzboraka javlja se obiteljsko zajedništvo (s posebnim naglaskom na pomaganje) uz odsustvo nejasne i zatvorene komunikacije. Dobiveni rezultati mogu poslužiti kao podloga za stručne sugestije na planu prevencije i tretman poremećaja u ponašanju djece i mladih.

Ključne riječi: komunikacija u obitelji, djeca i mladi, poremećaji u ponašanju

Uvod

O komunikaciji

Komunikacija je neizbježna i dio je naše svakodnevnice. Komuniciramo svakodnevno, na različite načine i s različitim ljudima. Ona je stalna i sveprisutna. O važnosti međuljudske komunikacije se mnogo pisalo i sasvim je sigurno da ona ima veliki utjecaj na kvantitetu i kvalitetu odnosa u koje su ljudi uključeni.

Komunikacija je zbivanje u dva smjera te uključuje nastojanje da se razumiju misli i osjećaji koje izražava osoba koja govori i odgovara na njih na djelotvoran način (Richman, 1993). Komunikacija je proces do kojega dolazi uvijek kada su barem dvije osobe u kontaktu. Nadalje, komunikacija znači saopćiti, prenijeti, učiniti znanim, dati i primiti informaciju. Riječ "komunikacija" dolazi iz latinske riječi "communis" što znači zajedničko. Stoga, kada ljudi pokušavaju komunicirati oni pokušavaju uspostavi

viti "zajedništvo" s pojedincem ili grupom (Thames i Thomanson, 1998). Na tragu toga je i King (1979) koji kao osnovne komponente ljudske komunikacije navodi:

- Općenitost - ljudska komunikacija uključuje dijeljenje smisla, dijeljenje ideja, dijeljenje razumijevanja, dijeljenje iskustava - traženje nečega zajedničkog. To je osnova svih vidova komunikacije: dvoje ljudi traži nešto zajedničko - kao ljudska bića. Ljudi najčešće komuniciraju s ljudima koje opažaju kao slične sebi. Djelomično zbog toga, ljudi koji imaju puno toga zajedničkog imaju i najveći utjecaj jedno na drugog. Ako ljudi koji komuniciraju dijele isto ili slično okruženje iz kojega dolaze, imaju zajednička uvjerenja, vrijednosti, stavove, jezik i slično oni imaju osnovu za uspješnu komunikaciju.
- Individualnost - iako postoje zajedničke dodirne točke među ljudima, ljudi su kao ljudska bića međusobno različiti. Svaki čovjek u

* Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

komunikaciju ulazi kao ljudsko biće (i to je ono što je zajedničko ljudima), ali ulazi i kao čovjek sa svojom individualnošću. Iako je teže komunicirati ljudima koji su uvelike različiti, upuštanje u komunikaciju s različitim ljudima pomaže razvoju empatije - mogućnosti da se svijet gleda "očima druge osobe". Razvijanje empatije znači razvijanje uvida u iskustvo drugih. Ti uvidi su također neophodne osnove za uspješnu komunikaciju.

King (1979) nadalje, navodi i tri široke funkcije komunikacije:

- Razvoj intelektualnih procesa - kako bi se razvio um, potrebna je verbalna komunikacija. Komunikacija s drugim ljudima neophodna je da bi se razvilo mišljenje, da bi došlo do intelektualnog razvoja.
- Prilagodba okolini - okolina je sve ono što je oko ljudi, uključujući i druge ljude. Prilagodba znači uključiti, smjestiti sebe u okolinu. Komunikacija pomaže u procesu iskazivanja svojih potreba, želja i očekivanja i ispunjavanju istih u okolini na socijalno prihvatljiv način. Taj proces traje cijeli život. Tijekom života ljudi se mijenjaju i kroz interakciju te je pravilnije reći da ljudi postaju socijalizirani nego da ih se socijalizira. Upravo to je jedna od funkcija ljudske komunikacije - omogućiti da se ljudi prilagode svijetu u kojem žive.
- Manipuliranje okruženjem ili utjecanje na okolinu u kojoj živimo. Za razliku od druge funkcije - prilagodbe okolini - gdje se pojedinac mijenja, modificira i na njega se utječe u ovoj, trećoj, komuniciramo da bi mijenjali, modificirali ili utjecali na svijet. Komunikaciju koristimo u svrhu kontroliranja i reguliranja okruženja.

Iako je komunikacija od velike važnosti, većina ljudi nedovoljno razumije što točno komunikacija uključuje. Najčešće se događa da ljudi uzimaju u obzir samo jednu komponentu komunikacije - "ja" ili "moj-moje" komponentu, zapravo osobnu i često egoističnu komponentu.

Međutim, u komunikaciji postoje tri jednako važne komponente: osoba koja izriče poruku, poruka sama po sebi i osoba koja poruku prima. Ako i jedna od ovih komponenti nije prisutna ili nije adekvatna učinkovita komunikacija se ne može dogoditi (Khavari i Williston Khavari, 1989).

Komunikacija može biti verbalna i neverbalna. Verbalna komunikacija se sastoji od riječi, izgovorena je ili napisana. Neverbalnu komunikaciju čini govor tijela - kao izraz lica, položaj tijela, geste, tona glasa (Berns, 1985). Iako se češće piše i istražuje verbalna komunikacija - ona koja se sastoji od riječi dakle izgovorena ili napisana, neverbalna komunikacija - govor tijela kao izraz lica, položaj tijela, geste, tona glasa - je izrazito važna.

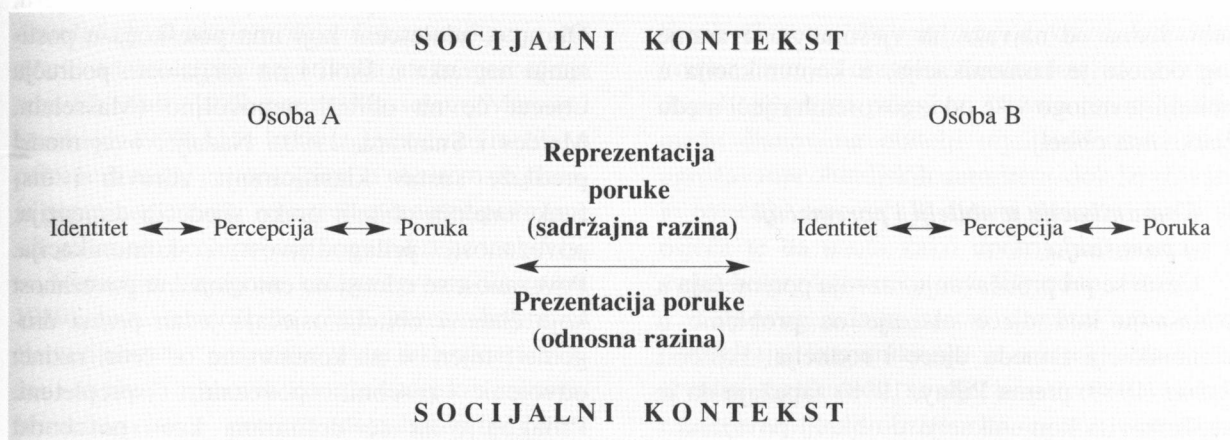
Jednostavno rečeno, komunikacija je proces kojim se poruka šalje i prima. Tako, iako u komunikacijskom procesu sudjeluju pošiljatelj poruke i primatelj poruke, poslana poruka ne mora uvijek odgovarati primljenoj poruci. Razgovor je uspješan ako namjera, misao i izgovorena poruka pošiljatelja poruke odgovara primljenoj poruci primatelja poruke. Dakle, primatelj poruku percipira na svoj način, interpretira, to jest tumači sam sebi i tek tada, poslana poruka djeluje na njega i/ili njegovo ponašanje. Upravo stoga što je pošiljatelj poruke "autor", a cilj je da primatelj poruku interpretira u skladu s onim što je pošiljatelj želio reći, važno je stalno provjeravanje sadržaja, značenja i utjecanja primljene poruke na primatelja (Brajša, 1996). Neverbalna komunikacija koja prati poruku, kao i intonacija, jačina i boja glasa mogu poruci dati, u "očima" primatelja, drugačije značenje.

Interpersonalna komunikacija je puno više nego izmjena riječi među ljudima. Khavari i Williston Khavari (1989) ističu kako način prenošenja sadržaja poruke može imati veliki utjecaj - ista poruka može biti nepromišljeno izgovorena ili može biti pažljivo rečena vodeći pritom računa o tome da je primatelj prima "na pravi način". Umjetnost komunikacije je prenijeti poruku na što autentičniji način, a ako se radi o negativnim porukama i što taktičnije. Kako se

nešto kaže, kada se kaže, zašto se kaže, izraz lica, položaj tijela, geste i ton glasa dok se šalje poruka, odnosno kako se poruka pošalje i kako se primi, imat će značajan utjecaj na odnos između pošiljatelja poruke i primatelja. Čisto, učinkovito komunicirati, najjednostavnije, znači poslati poruku na jasan način (usklađenost verbalne i neverbalne komunikacije), te provjeriti je li poruka primljena kako je izrečena. Komunikacija je što je rečeno, kako je rečeno, zašto je rečeno, kada je rečeno i što se nije željelo izreći. Dakle, ona uključuje i verbalni i neverbalni dio. Dok je osnovno oruđe za verbalnu komunikaciju riječ, za

neverbalnu su to položaj tijela, izražaj lica, ton glasa, geste te ponašanje (Thames i Thomanson, 1998). Komunikacija uključuje i sposobnost poklanjanja pažnje onome što drugi ljude misle i što osjećaju. Drugim, riječima važan dio komunikacije nije samo govoriti, nego slušati što drugi govore.

Najlakše je sve ono što se događa i "proizvodi" u komunikacijskom procesu predstaviti uz pomoć Hartley-evog modela interpersonalne komunikacije (Hartley, 1999) koji se shematski može ovako predstaviti:

Hartley-ev model naglašava da je poruka uvijek kodirana i da je važan dio komunikacijskog procesa dekodiranje poruke. Tijekom tog dekodiranja u većini komunikacijskog modela se naglašava važnost socijalnog konteksta u kojem se komunikacija odvija (kulturni, institucionalni, formalni, neformalni i drugi tipovi konteksta). Također, Hartley svojim modelom upozorava da je za proces i ishod komunikacije izuzetno bitno kakve socijalne identitete imaju osobe u komunikacijskom lancu (uloga, položaj – pozicija moći, specijalistička pozicija, pozicija znanja, iskustva i sl.). Podsjeća da svaka poruka u sebi ima sadržajnu i odnosnu razinu ili drugim riječima uz informaciju koju želi prenijeti pošiljatelj poruke šalje i informaciju o svom odnosu prema tom sadržaju i prema drugoj osobi.

Modelom se podsjeća da je način na koji se druge ljude i njihove poruke vidi/čuje, doživi i protumači subjektivan. Upravo ta dimenzija komunikacijskog procesa je u fokusu ovog rada u kojem nas zanima kako djeca iz različitih obiteljsko-socijalnih (životnih) konteksta percipiraju komunikaciju u svojim obiteljima.

Komunikacija se primarno uči u obitelji. Znanja i iskustva komuniciranja stvaraju se u interakciji djeteta s članovima obitelji. U razvojnoj dobi dijete traži stalnu prisutnost roditelja i međusobnu komunikaciju na svim razinama, ono tako uči i usvaja životna umijeća (Kordić-Vuković, 1998, prema Lebedina-Manzoni, Delić, Žižak, 2001). Djeca stvaraju sliku o sebi i svijetu oko njih na osnovi svojih svakodnevnih iskustava. Odnosi koje dijete gradi s ljudima potrebni su

mu kako bi se pomoću njih suočilo sa strahom, frustracijama, stresom, samoćom i drugim barijerama osobnog rasta. Komunikacija u obitelji je važna jer omogućava članovima da iznesu svoje potrebe, želje i brige jedni drugima. Otvorena i iskrena komunikacija stvara atmosferu koja omogućava članovima obitelji da izraze svoje različitosti isto kao i ljubav i poštovanje. Kroz učinkovitu komunikaciju obitelj je u mogućnosti rješavati neizbježne probleme do kojih dolazi u svakoj obitelji (Peterson, 1999).

Upravo stoga je komunikacija jedno od najvažnijih iskustava koje odrasli mogu pružiti djeci. Kroz dnevne interakcije djeca i odrasli mogu razviti odnos koji pomaže djetetu učiti o svijetu i sebi. Jedna od najvažnijih vještina za stvaranje tog odnosa je komunikacija, a komunikacija u obitelji je mnogo više od izgovorenih riječi među članovima obitelji.

Komunikacija u obitelji i poremećaji u ponašanju

Često se pri proučavanju razvoja poremećaja u ponašanju kod djece ukazuje na probleme u komunikaciji između djece i roditelja. Foster i Robin (1989, prema Pillay, 1998) zapažaju da je neučinkovita komunikacija u obitelji povezana s emocionalnim problemima adolescenata te posebno poremećajima u ponašanju i s njima povezanim agresivnim ponašanjem. Rizici za razvoj poremećaja u ponašanju, poremećaji u ponašanju ili druga asocijalna ponašanja često su povezana s kvalitetom obiteljskih odnosa, te roditeljskih stilova odgoja (Raboteg-Šarić, 1999). Stoga obiteljski komunikacijski obrasci duboko djeluju na razvikanje dječje komunikacije kao i obiteljsku atmosferu. Neučinkovita komunikacija u obitelji može predstavljati ozbiljan rizik za odnose među članovima obitelji te može pojačati i podržati devijantno ponašanje (Bornstein, Schulberg i Bornstein, 1987, prema Pillay, 1998). Neučinkovita komunikacija povezana je i s povećanim rizikom od razvoda braka i više problema u ponašanju kod djece (Peterson, 1999).

Olson, Russell i Sprenkle (1979, 1983, prema Masselam, Marcus i Stunkard, 1990) su artikulirali

teoriju obiteljskog funkcioniranja nazvanu "multiple okolnosti" (circumplex). Teorija je bazirana djelomično na Bertalanffy-evoj (1968, prema Masselam, Marcus i Stunkard, 1990) definiciji sustava, a djelomično na konceptualnom okviru uzetom iz razvojnih teorija obiteljskog kruga. U ovom modelu, razvojne faze obitelji utječu na funkcioniranje obiteljskog sustava. Tako, na primjer, obitelj u kojoj je barem jedno dijete u adolescentnim godinama iskusit će promjene kao rezultat potrebe i zahtjeva adolescenta za većom samostalnošću i moći. Adolescent koji uspije u razvojnim zadacima povezanim s emancipacijom od kuće, kao i onim u akademskom i socijalnom području, na obitelj će utjecati u pozitivnom smjeru. Obrnuto, adolescent koji ima poteškoća u postizanju napretka u školi i na socijalnom području utjecat će na obitelj nepovoljno (Masselam, Marcus i Stunkard, 1990). Nadalje, ovaj model predlaže sustav klasificiranja zdravih i disfunkcionalnih obitelji preko sljedećih dimenzija: povezanost, prilagodljivost i komunikacija. Povezanost se odnosi na emocionalnu povezanost koju članovi obitelji osjećaju jedan prema drugome i mjeri se na kontinuumu od četiri razine: odvojeni, zasebni, povezani, isprepleteni. Prilagodljivost se definira kao sposobnost obiteljskog sustava da mijenja svoju strukturu moći, uloge i pravila u odnosima kao odgovor na situacijski ili razvojni stres. Četiri razine prilagodljivosti su: kruta, strukturirana, fleksibilna i kaotična. Krajnje razine povezanosti i prilagodljivosti vidljive su kod disfunkcionalnih obitelji, dok se kod zdravih obitelji vide srednje (uravnotežene) vrijednosti. Treća dimenzija, komunikacija, potiče pomake prema obiteljskoj povezanosti i prilagodljivosti te zadržava njihove uravnotežene razine. Otvorena i ne problematična komunikacija između članova obitelji upravlja zdravim funkcioniranjem obitelji (Masselam, Marcus i Stunkard, 1990). Istraživači koji su u radu koristili/istraživali ovaj model koristili su Skalu komunikacije roditelj-adolescent (Parent-Adolescent Communication Scale) i Evaluacijsku skalu obiteljske prilagodljivosti i povezanosti (Family Adaptability and Cohesion Evaluation

Scale). Barens i Olson (1985, prema Masselam, Marcus i Stunkard, 1990) ispitivali su 465 obitelji adolescenata i otkrili da su obitelji koje su bile uravnotežene u dimenzijama povezanosti i prilagodljivosti imale i pozitivniju komunikaciju. Rodrick, Henggeler i Hansen (1986, prema Masselam, Marcus i Stunkard, 1990) su također testirali hipotezu da je komunikacija u uravnoteženim obiteljima pozitivnija nego u obiteljima koje pokazuju ekstremne rezultate u dimenzijama povezanosti i prilagodljivosti. Napokon, razlike u komunikaciji ovisno o generacijama su istraživali i Olson i Moss (Olson i sur., 1983, Moss, 1974, prema Masselam, Marcus i Stunkard, 1990). Otkrili su da je percepcija obiteljskog funkcioniranja i komunikacije od strane adolescenata negativnija nego percepcija odraslih. Hall (1987, prema Masselam, Marcus i Stunkard, 1990) kaže kako izgleda da su razlike u percepciji među generacijama, a obzirom na pitanja poput neovisnosti nasuprot ovisnosti, povezane s negativnom percepcijom komunikacije u obitelji.

Minuchin i njegove kolege (prema Eastman, 1989) su ustanovili da cijeli proces kojim se članovi obitelji "povezuju" ovisi o karakteristikama i kvaliteti njihovih komunikacijskih sustava. Minuchin ističe potrebu da obitelji prihvate određena pravila "komunikacijskog prometa". Blakar (prema Eastman, 1989) je proučavao načine komunikacije u obiteljima čiji članovi pokazuju simptomatsko ponašanje. On ističe važnost sposobnosti članova obitelji da "preuzmu ulogu drugog" odnosno gledaju na problem iz perspektive drugog. Drugi važan aspekt dobre komunikacije, po ovom autoru, je sposobnost da se prepoznaju poteškoće u komunikaciji. Nadalje, ustanovio je da su obitelji u kojima jedan član ima patoloških problema manje spremne na problem gledati onako kako ga vidi jedan član obitelji ili da se izjasne kada je očigledno da postoji zabuna ili problem u komunikaciji. Ovaj autor također ističe da, kako bi postojala dobra komunikacija u obitelji, mora postojati povjerenje u sebe i u druge članove obitelji. Nažalost, iskustvo nekih ljudi, bilo u obitelji ili negdje drugdje je da ne mogu vjerovati sebi ili drugima.

U obitelji s krutom i zatvorenom komunikacijom pravila se ponašanja nameću i provode kruto. Članovi obitelji imaju malo samostalnosti i slobode za ponašanje po vlastitoj želji. Takva okolina guši kreativnost misli i akcije. Djecu se uči da postoje samo dvije vrste ponašanja: ispravno i neispravno. Problemi s kojima se suočavaju članovi obitelji u kojoj vladaju ovakvi obrasci ponašanja ne iznose se u krugu obitelji pa se ne mogu niti pronaći načini kako ih riješiti i obitelj "ostaje u problemu". Drugi problem u obiteljima sa zatvorenim i krutim komunikacijskim obrascima je zataškavanje osjećaja. Često se događa da se u takvim obiteljima s neodobravanjem gleda već i na razgovor o osjećajnim reakcijama njihovih članova. Za razliku od krutih obrazaca komuniciranja, otvoreni komunikacijski obrasci dopuštaju gipku primjenu pravila te neslaganje među članovima obitelji nije automatski znak ugrožavanja obiteljskih autoriteta, dok izražavanje osjećaja omogućuje djetetu pokazati kako se osjeća te da nauči kako upotrijebiti osjećaje u svrhu boljeg komuniciranja (Reardon, 1998).

Cilj ovog rada je ispitati i opisati kako djeca percipiraju komunikaciju u svojoj obitelji te utvrditi razlikuje li se dječja percepcija komunikacije u obitelji obzirom na njihov socijalno-obiteljski status (redovna populacija, populacija djece koja su ušla u evidenciju CZSS, te djeca i mladi korisnici specijaliziranih ustanova za djecu i mlade s poremećajima u ponašanju). Pri tom se temeljem iskustva i ranije prezentiranih saznanja iz literature polazi od pretpostavke da će komunikaciju u obitelji pozitivnije doživljavati one skupine ispitanika koje po uobičajenim klasifikacijama pripadaju u tzv. "redovitu populaciju".

Metode rada

Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika parcijalni je dio uzorka istraživanja provedenog unutar projekta "Modeli intervencija u svrhu prevencije poremećaja u ponašanju djece, mladeži i odraslih u Republici Hrvatskoj", glavnog istraživača prof.dr.sc. Josipe

Bašić, koji se provodio na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Uzorak ispitanika ovoga istraživanja činilo je 1407 djece i mladih od 11 do 18 godina.

Radi se o dvoetaonom grupnom uzorku kojega čine učenici 8 osnovnih škola iz 7 gradova, 14 srednjih škola iz 12 gradova, djeca - korisnici usluga 12 centara za socijalnu skrb iz različitih područja Republike Hrvatske koji su temeljem nekog zahtjeva, prijave ili na drugi način u razdoblju od 01.01. do 31.12. 1998. godine ušli u evidenciju centra te djeca smještena u 12 specijaliziranih ustanova za djecu/maloljetnike s poremećajima u ponašanju koji su se u vrijeme ispitivanja (od 01.01. do 01.09. 1999. godine) nalazili na tretmanu u tim ustanovama.

Obzirom na spol u uzorku je bilo 34% ženskih ispitanika i 66% muških ispitanika.

Obzirom na cilj rada - ispitati razlike u percepciji komunikacije u obitelji od strane djece koja čine redovitu populaciju (učenici osnovnih i srednjih škola) te djece i mladih s poremećajima u ponašanju (korisnici usluga centara za socijalnu skrb i djeca i mladi u institucijama na tretmanu) ukupni uzorak je podijeljen u dva subuzorka:

- Subuzorak 1 (N=890) - čini 420 učenika i učenica osnovnih škola, 389 učenika i učenica srednjih škola (52,5% učenica i 47,5% učenika). Obzirom na dob učenici osnovnih škola pohađali su u vrijeme ispitivanja 7. odnosno 8. razred (13-15 godina), dok su ispitanici iz srednjih škola uglavnom (90%) u dobi od 16-20 godina (1-4 razred).
- Subuzorak 2 (N=598) - čini 237 korisnika usluga centara za socijalnu skrb, 361 dijete i maloljetnik na tretmanu u institucijama (15,5% ženskih ispitanika i 84,5% muških ispitanika). Ispitanici iz centara za socijalnu skrb najvećim dijelom su u dobi od 11-15 godina (70%), dok su djeca i mladi na tretmanu uglavnom u dobi od 16-20 godina (70%).

Uzorak varijabli

Upitnik Komunikacija u obitelji osmišljen je za potrebe projekta "Relacije činioca komunikacije i poremećaja u ponašanju djece" provedenog 1990. godine u suradnji Zavoda Grada Zagreba za socijalni rad i Fakulteta za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu (Brajša, 1991; Bašić i Žižak, 1991). Upitnik sadrži 150 varijabli koje ispituju različite oblike komunikacije u obitelji (po Brajšinom modelu to su: interpersonalno-sistemska dimenzija problema, interpersonalno-cirkularna dimenzija problema, interpersonalno-odnosna dimenzija problema, interpersonalno-komunikacijska dimenzija problema, interpersonalno-adaptacijska dimenzija problema)¹. Upitnik su ispunjavala djeca i mladi označavajući svaku pojedinu tvrdnju s jednom od 5 mogućih kategorija od "potpuno točno" do "potpuno netočno".

Metode obrade podataka

Obrada podataka je višeslojna obzirom na cilj rada i hipotezu. Za opis uzoraka kao i pregled apsolutnih i relativnih frekvencija korištena je osnovna statistika. Kako bi se utvrdili i opisali oblici komunikacije u obitelji korištena je faktorska analiza i to komponentni model. Nadalje, kako bi se utvrdilo postoje li razlike u percepciji komunikacije u obitelji između ispitanika dvaju subuzoraka provedena je robusna diskriminativna analiza (Nikolić, 1991).

Rezultati i diskusija

U skladu s postavljenim ciljem rezultati će biti predstavljeni tako da će prvo biti opisana percepcija komunikacije u obitelji od strane djece kroz prikaz rezultata faktorske analize, a potom će uslijediti rezultati diskriminativne analize koji će ukazati na razlike u percepciji među ispitanicima subuzoraka.

¹ Brajšin model na kojem se temelji upitnik Komunikacija u obitelji nije potvrđen niti u projektu "Relacije činioca komunikacije i poremećaja u ponašanju djece" niti u projektu "Modeli intervencija u svrhu prevencije poremećaja u ponašanju"

Tablica 1. Svojtvene vrijednosti faktora

Faktor	lambda	varijanca pojedinačnih faktora	kumulativna varijanca
1	49.718	0.331	0.331
2	22.352	0.149	0.480
3	3.298	0.022	0.502
4	2.506	0.017	0.519
5	2.237	0.015	0.534
6	1.768	0.012	0.545
7	1.542	0.010	0.556
8	1.450	0.010	0.566
9	1.299	0.009	0.574
10	1.261	0.009	0.583
11	1.137	0.008	0.590
12	1.060	0.007	0.598
13	1.041	0.007	0.604

Faktorskom analizom prvog reda (orthoblique rotacija) izolirano je 13 faktora koji zajednički objašnjavaju 60,44% zajedničke varijance (Tablica 1).

Prvi faktor² - *zajedništvo usmjereno na pomaganje* - opisan je varijablama koje upućuju na zajedništvo u obitelji te varijablama s nešto nižim projekcijama koje upućuju na zajedničko rješavanje problema odnosno angažiranje svih članova obitelji oko novonastalih situacija u obitelji.

Drugi faktor - *neiskrena komunikacija* - opisan je varijablama koje upućuju na postojanje zabranjenih tema u obitelji, zataškavanje različitih mišljenja, postojanje konflikta u obitelji, nedostatak slušanja, usmjerenost obitelji na isticanje negativnog i slično. Načini komunikacije u obitelji opisani ovim faktorom predstavljaju neučinkovite načine komunikacije, koji su prije svega, obilježeni neiskrenošću.

Treći faktor - *jezik prihvatanja u odnosu roditelj - dijete* - opisan je varijablama koje upućuju na prihvatanje djeteta od strane roditelja. Najbolje ga opisuju negativno okrenute varijable kao što su: "Kad god nešto loše napravim,

majka kaže da sam kao otac"; "Za moje roditelje sam dijete kad treba ići van, a odrastao kada treba nešto napraviti" i "U mojoj obitelji teško se prihvaćaju nove stvari".

Četvrti faktor - *komunikacija usmjerena na prepoznavanje potreba pojedinca* - opisan je varijablama koje upućuju na komunikaciju u obitelji u kojoj se poštuju individualne potrebe svakog člana ponaosob ne narušavajući pri tome funkcioniranje obitelji kao sustava.

Peti faktor - *zajedništvo/ poštovanje osjećaja drugih* - opisan je varijablama koje bi upućivale na tradicionalizam i zastarjele obrasce u obitelji, međutim kako su projekcije negativne, varijable opisuju način komunikacije u obitelji koji je obilježen poštivanjem osjećaja svih članova obitelji odnosno, ne stavljanje pukog zadržavanja forme obitelji ispred osjećaja svakog člana obitelji.

Šesti faktor - *nejasna i dvosmislena komunikacija* - govori o neučinkovitim obrascima komunikacije u obitelji koji se vide kroz neusklađenost onoga što članovi obitelji misle i onoga što govore/čine, nedostatak zajedničkog provođenje odluka te nedostatak jasnog prenošenja poruka između članova obitelji.

² Tablica sklopa i strukture orthoblique faktora na temelju koje su rezultati interpretirani zbog svoje veličine ne može biti sastavni dio rada. Dostupna je kod autorica ovog rada.

Tablica 2. Orthoblique matrica korelacija

	F01	F02	F03	F04	F05	F06	F07	F08	F09	F10	F11	F12	F13
F01	1.000	-0.452	0.498	0.236	-0.167	-0.891	0.290	-0.867	0.441	0.583	0.419	0.454	0.227
F02	-0.452	1.000	-0.684	-0.751	-0.565	0.292	0.255	0.397	-0.839	-0.358	0.223	-0.336	-0.508
F03	0.498	-0.684	1.000	0.501	0.273	-0.412	-0.095	-0.417	0.684	0.411	-0.078	0.325	0.470
F04	0.236	-0.751	0.501	1.000	0.578	-0.099	-0.281	-0.186	0.682	0.165	-0.250	0.240	0.349
F05	-0.167	-0.565	0.273	0.578	1.000	0.281	-0.362	0.136	0.522	0.035	-0.551	-0.004	0.371
F06	-0.891	0.292	-0.412	-0.099	0.281	1.000	-0.383	0.832	-0.311	-0.593	-0.475	-0.388	-0.157
F07	0.290	0.255	-0.095	-0.281	-0.362	-0.383	1.000	-0.261	-0.192	0.193	0.402	0.303	-0.079
F08	-0.867	0.397	-0.417	-0.186	0.136	0.832	-0.261	1.000	-0.362	-0.571	-0.331	-0.313	-0.207
F09	0.441	-0.839	0.684	0.682	0.522	-0.311	-0.192	-0.362	1.000	0.403	-0.191	0.374	0.519
F10	0.583	-0.358	0.411	0.165	0.035	-0.593	0.193	-0.571	0.403	1.000	0.157	0.324	0.211
F11	0.419	0.223	-0.078	-0.250	-0.551	-0.475	0.402	-0.331	-0.191	0.157	1.000	0.258	-0.234
F12	0.454	-0.336	0.325	0.240	-0.004	-0.388	0.303	-0.313	0.374	0.324	0.258	1.000	0.160
F13	0.227	-0.508	0.470	0.349	0.371	-0.157	-0.079	-0.207	0.519	0.211	-0.234	0.160	1.000

Sedmi faktor je slabo definiran, odnosno čini ga samo jedna varijabla "U obitelji dolaze do izražaja *nesuglasice*".

Osmi faktor - *zatvorena komunikacija* - definiran je varijablama koje govore o nedostatku otvorenosti u komunikaciji odnosno o percepciji djece da se o problemima u obitelji ne razgovara, da se ne razmjenjuju mišljenja članova obitelji te da nedostaje zajedničko planiranje.

Deveti faktor - *zajedništvo/ poštovanje autonomnosti članova obitelji* - najbolje je opisan varijablama koje govore o zajedništvu u obitelji uz poštovanje svakog člana obitelji i njegove uloge u obitelji. Nadalje, iz varijabli se može pročitati da svaki član obitelji ima svoju ulogu i da je dobro s njom.

Deseti faktor je opisan s dvije varijable. Varijablom "Riječi i dijela članova obitelji su u uskoj vezi" i negativno okrenutom varijablom "Poruke članova obitelji su indirektna". Te varijable govore o *čistoj komunikaciji* u obitelji.

Jedanaesti faktor - *roditeljska slika djeteta* - govori o tome što dijete misli kakvo bi trebalo biti prema slici roditelja. Opisan je varijablama

koje govore o roditeljskoj slici djeteta kao dobrog, poslušnog i uspješnog. Vidljivo je to primjerice kroz slijedeće varijable: "Omiljena izreka moje majke je "budi dobar pa će ti u životu biti dobro"", "Od mene traže samo da budem dobar u školi", "U mojoj obitelji se traže uspjesi u svemu što radiš", "Ti još ništa ne znaš o životu - omiljena je izreka mojih roditelja".

Dvanaesti faktor je opisan s dvije varijable i nije ga moguće definirati. Varijable su "Prema ponašanju članova moje obitelji zaključujem da se oni ne žele mijenjati" i negativno okrenuta varijabla "Za doručkom otac uvijek čita novine".

Trinaesti faktor - *sigurnost i pripadanje obitelji* - definiraju varijable koje obitelj opisuju kao sigurno mjesto, mjesto gdje se dijete osjeća prihvaćeno, gdje je sretno te obitelj koju dijete ne bi mijenjao.

Matrica korelacija (Tablica 2) između faktora prvog reda govori o značajnoj povezanosti orthoblique faktora. To upućuje na potrebu faktorizacije drugog reda³. Najviša korelacije je utvrđena između faktora *nejasna i dvosmislena komunikacija* i faktora *zajedništvo usmjereno*

³ Faktorska analiza drugog reda proizvela je dva faktora. Kako faktorizacija nije bila primarni cilj ovog rada odlučeno je da se diskriminativna analiza načini temeljem faktora prvog reda jer to pruža mogućnost detaljnijeg uvida u specifičnosti razlika u percepciji komunikacije u obitelji ispitanika različitih subzoraka.

na pomaganje (-0.891), faktora *zatvorena komunikacija* s faktorima *zajedništvo usmjereno na pomaganje* (-0.867) i *nejasna i dvosmislena komunikacija* (0.832) te faktora *zajedništvo/poštovanje autonomnosti članova obitelji* s faktorom *neiskrena komunikacija* (-0.839). Najniže korelacije utvrđene su između faktora *roditeljska slika o djetetu* i *jezik prihvatanja u odnosu dijete-roditelj* (-0.078) te između faktora *sigurnost i pripadanje obitelji* i faktora 7, odnosno varijable koja opisuje taj faktor "U obitelji dolaze do izražaja *nesuglasice*" (-0.079).

Korelacije između faktora ukazuju da na procjenu kvalitete obiteljskog života poput zajedništva, pomaganja, poštovanje autonomnosti članova obitelji te percepciju obitelji kao sigurnog i prihvaćajućeg okruženja negativno utječe procjena obiteljske komunikacije kao komunikacije koja je zatvorena, dvosmislena, nejasna i neiskrena.

Moglo bi se reći da rezultati faktorske analize potvrđuju naročito one funkcije komunikacije

Tablica 3. Rezultati robusne diskriminacijske analize

Diskriminacijska funkcija (lambda)		Centoidi		Standardne devijacije		F	DF ₁ =1 DF ₂ =1405	Značajnost (P)
		C1	C2	S1	S2			
1	2.107	.861	-1.17	2.04	1.20	608.75	.000	

komunikacije u obitelji kod subuzorka, uz vjerojatnost pogreške manje od 1%. F-test iznosi 608.75, a diskriminacijska vrijednost lambde je 2.107. Centroidi u diskriminacijskom prostoru razmaknuti su 2.03 standardnih devijacija.

U kreiranju diskriminacijske funkcije (Tablica 4) najviše sudjeluje faktor zajedništvo usmjereno na pomaganje s diskriminacijskim koeficijentom 0.45 i korelacijom s diskriminativnom funkcijom 0.93. Veoma značajno u kreiranju diskriminacijske funkcije sudjeluje faktor nejasna i dvosmislena komunikacija čiji je diskriminacijski koeficijent -0.41, a koeficijent korelacije s diskriminacijskom funkcijom -0.91 kao i faktor zatvorena

koje King (1979) predstavlja kao socijalne funkcije komunikacije – funkciju prilagodba i manipulacija okruženjem. Prema procjeni djece – ispitanika ukupnog uzorka te socijalne funkcijama komunikacije u obitelji omogućene su na vrlo širokom prostoru obiteljskog života. Između ostalog kroz zajedništvo obitelji, prihvaćanje pojedinca, čistu komunikaciju među članovima obitelji, poštivanje pojedinca i njegovih potreba, sigurnost i pripadanje obitelji, ali i kroz neiskrenu, nejasnu i zatvorenu komunikaciju.

Robusnoj diskriminacijskoj analizi se prišlo kako bi se utvrdilo postoje li razlike u percepciji obrazaca komunikacije u obitelji između djece i mladih iz redovite populacije (učenici osnovnih i srednjih škola) te djece i mladih u visokom riziku ili srednjem riziku (korisnici usluga CZSS ili djece i mladi u tretmanu).

Analizom podataka dobivena je jedna diskriminativna funkcija (Tablica 3).

Uvidom u Tablicu 3 vidi se da postoji statistički značajna razlika između percepcije komu-

komunikacija (diskriminacijski koeficijent -.34, korelacija s diskriminativnom funkcijom -.84). Dakle, diskriminacijsku funkciju tvori faktor zajedništvo usmjereno na pomaganje te negativno okrenuti faktori nejasna i dvosmislena komunikacija i zatvorena komunikacija.

Može se reći da diskriminacijska funkcija opisuje obitelji u kojima vlada zajedništvo (s posebnim naglaskom na pomaganje) te u kojima postoji odsustvo nejasne i zatvorene komunikacije. Obzirom na položaj centroida (Tablica 3) vidljivo je da na ovako opisanoj diskriminacijskoj funkciji više rezultate postižu djeca i mladi iz redovite populacije, odnosno da djeca i mladi

Tablica 4. *Struktura diskriminacijske funkcije*

Varijable (faktori)	Diskriminacijski koeficijenti	Korelacija s diskriminacijskom funkcijom
Faktor 1	.45	.93
Faktor 2	-.10	-.40
Faktor 3	.19	.51
Faktor 4	.12	.21
Faktor 5	-.20	-.25
Faktor 6	-.41	-.91
Faktor 7	.20	.44
Faktor 8	-.34	-.84
Faktor 9	.10	.42
Faktor 10	.13	.62
Faktor 11	.42	.57
Faktor 12	.40	.63
Faktor 13	.02	.20

korisnici usluga CZSS te oni koji su na tretmanu u specijaliziranim institucijama za djecu i mlade s poremećajima u ponašanju procjenjuju da u njihovim obiteljima više prevladavaju oblici komunikacije koji upućuju na postojanje zabranjenih tema, zataškavanje različitih mišljenja u obitelji, konflikte u obitelji i zlonamjernost, isticanje negativnog, nedostatak slušanja, ne iznošenje vlastitog mišljenja, neusklađenost između rečenog i učinjenog, nezainteresiranost za članove obitelji i njihove probleme i nedostatak zajedničkog planiranja/planova te procjenjuju da je komunikacija u njihovim obiteljima manje usmjerena na zajedništvo, odnosno međusobno pomaganje nego redovna populacija.

Rezultati robusne diskriminativne analize potvrdili su naša očekivanja. Mnoga istraživanja (Fisher Merkwowitz, 1996, Pillay, 1998, Peterson, 1999, Grable 2000) ukazala su na povezanost neučinkovitih ili rizičnih oblika komunikacije u obitelji (posebno roditelj-dijete) i razvoja poremećaja u ponašanju.

Međutim, treba spomenuti da je na dobivene rezultate mogla utjecati i činjenica da je u subzorku 2 mnogo više ispitanika muškog spola (84%) nego ispitanika ženskog spola. Naime, proces socijalizacije, posebno na području komunikacije, je različit kod dječaka i djevojčica. Tako

će dječaci biti više usmjereni na postignuće, dok su djevojčice usmjerene na međuljudske odnose. Dodatno, istraživanja pokazuju da dječaci ranije zauzimaju neovisniju ulogu u obitelji (Papini i Micka, 1991, prema Ohannessian i Lerner, 1995) te da upravo iz te uloge obitelj gledaju "kritičnije". Tome idu u prilog i rezultati istraživanja (Ohannessian i Lerner, 1995) koji upućuju na činjenicu da djevojčice percipiraju svoje obitelji fleksibilnijima te sklonima prilagođivanju za razliku od dječaka koje svoje obitelji procjenjuju rigidnijima. Navedeno, upućuje na mogućnost drugačijih rezultata ukoliko bi uzorak bio u potpunosti izjednačen po spolu. No, ovakav sastav uzorka djece i mladih s poremećajima u ponašanju još jednom govori da je muški spol rizični čimbenik za razvoj poremećaja u ponašanju, odnosno govori o većoj uključenosti dječaka/mladih muškaraca u društveno neprihvatljiva ponašanja.

Još jedan metodološki "prigovor" mogao bi se dati samom upitniku Komunikacija u obitelji. Osim prevelikog broja varijabli (150), upitnik pokriva i područja koja se ne odnose najizravnije na komunikaciju u obitelji. Naime, upitnik je načinjen prema modelu obiteljske intrepersonalne dinamike (Brajša, 1991; Bašić i Žižak, 1991) koji uz interpersonalnu komunikaciju uključuje

još 4 područja obiteljskog života – sustave, cirkularitet, odnose i prilagođavanje. Iako je ta područja nemoguće u životu odvojiti, čini se da je potrebno stvarati upitnike koji će posebno pokrivati svako od navedenih područja te tako dati jasniju sliku i o samoj komunikaciji u obitelji. Kako je komunikacija jedan od fenomena “mekog” realiteta koji se s vremenom, civilizacijskim kretanjima i dolaskom “novih” generacija mijenja to bi dobar upitnik, osim jednostavnosti modela, trebao uzeti u obzir i utjecaj suvremenih zbivanja na komunikaciju u obitelji. Upitnici koji bi bili standardizirani i osmišljeni na osnovi teorijskih znanja o učinkovitim i neučinkovitim načinima komunikacije u obitelji dali bi doprinos u istraživanju obitelji kao (najčešće) osnovnog okruženja djeteta koje ostvaruje značajan utjecaje na djetetov razvoj - bilo da se radi o pozitivnom ili negativnom razvojnom smjeru.

Zaključak

Iz prezentiranih rezultata je vidljivo da se prema percepciji same djece komunikacija u obiteljima djece s različitim razinama poremećajima u ponašanju i djece bez poremećaja u ponašanju značajno razlikuje. To je u skladu s već postojećim saznanjima da je učinkovita komunikacija uvijek uočljiva u jakim, zdravim obiteljima, dok se neučinkovita komunikacija često pronalazi u nezdravim obiteljskim odnosima. Pomagači koji se bave problemima braka i obitelji često iznose kako je loša komunikacija najčešća pritužba u obiteljima koje imaju poteškoća. Neučinkovita komunikacija može voditi brojnim problemima poput obiteljskim konfliktima, neučinkovitim rješavanju problema, nedostatku intimnosti i slabom emocionalnom vezivanju (Peterson, 1999).

Studija koju je proveo Strommen (1974, prema LeCroy, 1988) pokazuje da svaka peta mlada osoba, u podacima koje je dala, ukazuje na neki vid poteškoća u obitelji. Nedostatak komunikacije s roditeljima i osjećaj da ih roditelji ne razumiju uočeni su kao osnovni problemi u obiteljima. Hall (1984, prema LeCroy, 1988) ukazuje da sukobi roditelj-adolescent nastaju zbog tri stvari: poteškoće u komunikaciji, loše vještine rješavanja problema i loše vještine pregovaranja.

Istraživanja (prema Grable, 2000) ističu da je najbolji odnos djetete-roditelj okarakteriziran s mnogo pozitivne komunikacije i interakcije. Zadovoljni roditelji i djeca komuniciraju svakodnevno, a ne samo kada se pojavi problem ili konflikt. Istraživači vjeruju da kada roditelj ostane u “kontakta” s djetetom kroz pažnju i razgovor, djetete će rjeđe manifestirati nepoželjna ponašanja, odnosno ponašanja koja stvaraju konflikte ili zahtijevaju disciplinu.

Programi namijenjeni obiteljima, koji se bave podučavanjem važnih vještina za jačanje obitelji, pa tako i vještine komunikacije najčešće koriste Trening obiteljskih vještina ili Biheavioralnu obiteljski terapiju kao multi-komponentni pristup koji uključuje trening za roditelje, trening životnih vještina za djecu i promoviranje odnosa u obitelji (Alvarado i dr., 2000). Važnost uključenosti svih članova obitelji u trening komunikacijskih vještina je u utjecaju (preko svih članova obitelji) na obiteljski sustav u cjelini. Rad samo s djecom ili samo s roditeljima ne pokazuje toliku učinkovitost kao jedan ovakav sveobuhvatni pristup. Istraživanja poput ovoga, i sva ostala istraživanja koja istražuju okruženje obitelji trebala bi biti temelj za stvaranje programa namijenjenih obiteljima i u našoj zemlji. Sustavno pružanje podrške i pomoći obiteljima najbolji je ulog u obitelji, pa tako i zdravo društvo sutra.

Literatura

- Alvarado, R., Kumpfer, K. L., Kendall, K., Beesley, S., Lee-Cavaness, C. (2000): Strengthening America's Families: Model Family Programs for Substance Abuse and Delinquency Prevention.
- Bašić, J., Žižak, A. (1991): Relacije faktora komunikacije u obitelji i poremećaja u ponašanju djece. Defektologija, 28, 2, 125-135.
- Berns, R. M. (1985): Child, Family, Community. CBS College Publishing, NY.
- Brajša, P. (1991): Interpersonalna komunikacija u obitelji. Defektologija, 28, 2, 117-125.
- Brajša, P. (1996): Umijeće razgovora. C.A.S.H., Pula.
- Brajša, P. (1999): Kako razgovaramo s našom djecom?. (u) Čikeš, J. (ur.) Obitelj u suvremenom društvu, Zbornik radova, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 91-95.
- Eastman, M. (1989): Family: The Vital Factor. Collins Dove, Australia
- Fisher Merkwowitz, R. (1996): Why Won't my Child Talk to Me? Family and Consumer sciences, Ohio State University Extension Fact Sheet, HYG- 5204.
- Grable, S. (2000): Communicating Effectively with Children. Human Environmental Sciences Publication, GH1623, University of Missouri.
- Hartley, P. (1999): Interpersonal Communication. Second Edition. Routledge, London, New York.
- Khavari, K. A., Williston Khavari, S. (1989): Creating a Successful Family. Oneworld Publications, London.
- King, R. G. (1979): Fundamentals of Human Communication. Macmillian Publishing Co., NY.
- LeCroy, C. W. (1988): Parent-Adolescent Intimacy: Impact on Adolescent Functioning. Adolescence. 23,89,137-147.
- Lebedina-Manzoni, M., Delić, T., Žižak, A. (2001): Dječja percepcija komunikacije u obitelji. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 37,2,153-170.
- Masselam, V. S., Marcus, R. F., Stunkard, C. L. (1990): Parent-Adolescent Communication, Family Functioning and School Performance. Adolescence, 25,99,725-737.
- Nikolić, B. (1991): Neki modeli za rješavanje problema planiranja i kontrole transformacijskih procesa u primjeni kompjutera kod osoba s teškoćama socijalne integracije. Defektologija, 1,129-139.
- Ohannessian, C. M., Lerner, R. M. (1995): Discrepancies in Adolescents' and Parents' Perception of Family Functioning and Adolescent Emotional Adjustment. Journal of Early Adolescence, 15,4,490-517.
- Peterson, R. (1999): Families First - Keys to Successful Family Functioning: Communication. Virginia State University. Virginia Cooperative Extension, 350-392.
- Pillay, A. L. (1998): Perception of Family Functioning in Conduct Disordered Adolescent. South African Journal of Psychology, 28,4,191-196.
- Raboteg-Šarić, Z. (1999): Socijalizacija djece i mladeži. (u) Macan, T. (ur.) Hrvatska i održivi razvitak: Odgojne i humane vrednote, Ministarstvo razvitka i obnove Republike Hrvatske, 73-80.
- Reardon, K., K. (1998): Interpersonalana komunikacija: Gdje se misli susreću. Alinea, Zagreb.
- Richman, N. (1993): Komuniciranje s djecom: Kako pomoći djetetu kada je u nevolji. Dobrobit, Zagreb.
- Thames, B. J., Thomason, D. J. (1998): Building Family Strengths: Communication. University of Clemenson, Family Relationships Extension, FL 521.

Family communication – the perception of children and youth

Abstract

The study encompassed the perception of the context, function and types of interpersonal communication in the examined sample families as well as the differences in the perception of family communication patterns in the families with different living conditions (families of primary and high school students, welfare users and children and youth treated in special institutions for children and youth with behavioral disorders).

The aim of the paper was to examine and describe children's perception of their family communication, and to determine whether there are any differences in the perception of family communication regardless of their socio-family status. The hypotheses were, on the basis of prior knowledge and literature on the subject, that family communication would be seen as more positive in those groups of children that, by usual classification, belong to the so called «general population».

The sample consisted of 1,407 children and youth aged 11-18. The sample was questioned about the form of communication within their families. The questionnaire Communication in the Family (Brajša, P., Bašić, J., Mejovšek, M., Žižak, A.) was used for the purpose.

Factor analyses and robust discriminative analysis were used for data processing. The results showed that, in children's estimation, communication within the family covered a wide part of family life, and the social function of the family was specially recognized. The most significant difference was, in the estimation of the children, family togetherness (with special emphasis on support and help) with the absence of unclear and closed communication.

The results obtained may serve as a basis for professional suggestions in respect to the prevention and treatment of children and youth with behavioral disorders.

Key words: family communication, children and youth, behavioral disorders